

Jerolimo, getekend door Lex Metz en afgebeeld in de Spaanschen Brabander Jerolimo van G.A. Bredero, in 1973 uitgegeven door Stichting De Roos, Haarlem

De Spaanschen Brabander in de spotlights Een actualiserende lessenreeks

Leerlingen denken vaak dat de inhoud en het taalgebruik van historische teksten ver van ze af staat. Maar een tekst als de *Spaanschen Brabander* van G.A. Bredero leent zich juist goed om te laten zien dat de maatschappelijke problematiek die vaak centraal staat in historische teksten, overeenkomt met de problematiek in de huidige maatschappij. Met behulp van het vertaalde toneelstuk ontwikkelde Lisa Kiewit een lessenserie waarin de verbinding tussen actuele thema's en historische teksten de leerlingen in vwo 5 een positieve ervaring gaf van literatuurgeschiedenis.

LISA KIEWIT

Dit jaar is het Brederojaar: vierhonderd jaar geleden overleed deze toneelschrijver. Om de leerlingen van vwo 5 op het Regius College Schagen een positieve ervaring te geven van literatuurgeschiedenis wordt de *Spaanschen Brabander* van G.A. Bredero bestudeerd.

Door de bekendheid en het succes van dit stuk zijn er veel secundair materiaal en verschillende vertalingen beschikbaar (Adema, 1992; Jansen, De Vos & Postma, 2017). Daarom is de *Spaanschen Brabander* geschikt om op een actualiserende manier te worden besproken, waarbij de historische context minder belangrijk is en de nadruk ligt op thematische verschillen en overeenkomsten tussen vroeger en nu (Geljon, 1994). Leerlingen onderzoeken in expertgroepen het toneelstuk vanuit een actueel thema (aangeboden door de docent), zoals immigratie, armoede, of taalgebruik en stereotypering. Op deze manier ontdekken leerlingen de bijzonderheden van de *Spaanschen Brabander* en vergelijken ze het verleden met het heden.

Na twee inleidende historiserende lessen, waarbij de leerlingen het toneelstuk in de historische context plaatsen, ontvangen leerlingen de vertaling van het toneelstuk (Adema, 1992) en een boekje met onderzoeksvragen en secundaire bronnen, waarbij de leraar een coachende taak heeft. Vervolgens presenteren ze hun bevindingen klassikaal. Deze lessenreeks integreert de vakonderdelen literatuur, leesvaardigheid en spreekvaardigheid en is uitvoerbaar in zeven lessen van 45 minuten.

Leerdoelen

Deze lessenserie rondom de *Spaanschen Brabander* kent verschillende leerdoelen. De leerlingen maken kennis met de historische context en de inhoud van de *Spaanschen Brabander* (zie kader 1). Daarnaast kunnen leerlingen uitleggen dat de zeventiende-eeuwse mensen met dezelfde maatschappelijke problematiek kampten die ook aanwezig is in de huidige maatschappij. Deze problemen worden vaak verwerkt in literatuur en zo leren leerlingen dat literatuur een afspiegeling is van de maat-

De *Spaanschen Brabander* is een blijspel van Gerbrand Adriaenszoon Bredero uit 1617 dat werd opgevoerd in de Nederduytsche Academie te Amsterdam.

Het verhaal speelt zich af in Amsterdam en is gebaseerd op de Spaanse schelmenroman *Lazarillo van Tormes* uit 1554. Het stuk gaat over de Antwerpenaar Jerolimo Rodrigo. Hij is naar Amsterdam gevlucht om zijn schuldeisers te ontlopen. Als knecht neemt hij Robbeknol in dienst. Al snel blijkt dat hij zich verheven voelt boven de Amsterdammers qua taal, beschaving en manieren. Jerolimo is echter niet zo rijk als gedacht, en Robbeknol moet bedelen.

De lezer krijgt ondertussen een gesprek te zien tussen Byateris (bordeelhoudster) en Gierige Geraart (huiseigenaar), die beweren dat ze nog geld krijgen van Jerolimo. Na een paar keer aankloppen blijkt dat Jerolimo is gevlucht. De schout en notaris worden erbij gehaald. Robbeknol wordt onschuldig verklaard en andere schuldeisers zoals een schilder, goudsmid en tinnegieter krijgen niks.

De lezer leert dat het uiterlijk van mensen niks zegt over hun innerlijk. Mensen die er netjes uitzien, zoals Jerolimo, zijn niet altijd te vertrouwen.

Kader 1. Over de *Spaanschen Brabander*

schappij. Bij bijvoorbeeld het thema taalgebruik en stereotypering zien leerlingen in dat stereotypering van alle tijden is en vaak wordt verwerkt in literatuur in personages en taalgebruik. Bij het thema armoede en rijkdom kunnen leerlingen uitleggen dat ons huidige stelsel een betere opvang heeft voor arme mensen in vergelijking met de zeventiende eeuw.

Verder komen sociale en metacognitieve vaardigheden en taalvaardigheden aan bod. Leerlingen werken in expertgroepen en maken zelf een taakverdeling en planning (Ebbens & Ettekoven, 2013). Én leerling oefenen hun leesvaardigheid. Ze halen de relevante informatie uit verschillende bronnen en verwerken dit tot een presentatie. Ook moeten ze (fragmenten van) het toneelstuk lezen en werken zo aan hun leeskilometers. Doordat leerlingen hun bevindingen aan het einde van de reeks presenteren aan de rest van de klas, oefenen zij hun spreekvaardigheid en ontvangen met behulp van een beoordelingsformulier hier feedback op.

Materiaal

Er zijn zeven thema's gekozen voor deze lessenreeks: de auteur (G.A. Bredero), de inhoud van het toneelstuk, de boekenmarkt, immigratie, armoede en rijkdom, taalgebruik en stereotypering, en toneel. Leerlingen kiezen een van deze thema's en ontvangen vervolgens een (door mij

ontworpen) informatieboekje met de opdracht, de onderzoeksvragen, fragmenten van secundaire literatuur, het beoordelingsformulier voor de presentatie en een uitleg over bronvermelding. Ter illustratie de onderzoeksvragen bij het thema immigratie: Hoe komt het thema immigratie in het toneelstuk naar voren (denk hierbij aan de visie van de personages op immigratie en soorten immigranten)? Hoe werd er omgegaan met immigratie in Amsterdam in de zeventiende eeuw? Wat is het verschil tussen een immigrant en een 'echte' burger van Amsterdam? Welke verschillen en overeenkomsten omtrent immigratie zijn er tussen de zeventiende eeuw en nu?

Met behulp van een vertaling van het toneelstuk, waarin ook oorspronkelijke toneelfragmenten te lezen zijn (Adema, 1992), en secundaire literatuur geven de leerlingen antwoord op deze onderzoeksvragen. Zo worden de leerlingen gestuurd om zelf na te denken over de verschillen en overeenkomsten van een actueel thema. Uit hun presentatie blijkt bijvoorbeeld dat immigratie een onderwerp van discussie was in de zeventiende eeuw, en tegenwoordig nog steeds is.

Differentiëren

Op diverse manieren houdt deze lessenreeks rekening met verschillen tussen leerlingen. Allereerst kiezen leerling het thema dat zij het meest interessant vinden, waardoor er rekening wordt gehouden met hun beleavingswereld. Ten tweede bevat het informatieboekje secundaire literatuur met verschillende moeilijkheidsgraden. Zo zijn er korte, toegankelijke teksten uit het boekje *Spaanse Brabander*: G.A. Bredero (Jansen, De Vos & Postma, 2017) en de website <www.literatuurgeschiedenis.nl> verwerkt, maar er zijn ook (fragmenten van) langere, lastigere wetenschappelijke artikelen opgenomen van bijvoorbeeld P. Dijkstra over de boekenmarkt, R. van Stipriaan over historische distantie of A. Knotter over vreemdelingen in de zeventiende eeuw.

Onderling spreken leerlingen af wie welke onderzoeksvragen maakt en bijbehorende artikelen leest. Er is bewust voor gekozen om leerlingen niet zelf de secundaire teksten te laten zoeken. Leerlingen kunnen zo de beschikbare tijd gebruiken om na te denken over de verschillen en overeenkomsten van actuele thema's in de zeventiende eeuw en nu, het belangrijkste leerdoel van deze lessenserie. Indien een docent meer tijd heeft en leerlingen onderzoeksvaardigheden wil aanleren, kunnen leerlingen zelf onderzoeksvragen bedenken en met behulp van bijvoorbeeld <www.dbnl.org> (en andere bronnen) secundaire literatuur zoeken. Door leerlingen een boekje aan te bieden met de opdracht en infor-

matie bepalen leerlingen zelf hun werkwijze en kan de docent zich coachend opstellen: vragen beantwoorden en ondersteunen daar waar nodig is.

Ten slotte wordt er gedifferentieerd in toetsvorm. De toetsing bestaat uit zowel een presentatie als een schriftelijke overhoring. Leerlingen die niet zo goed zijn in presenteren bewijzen hun kennis en vaardigheden in de schriftelijke toets en andersom. Ook wordt er zo op twee manieren in kaart gebracht in hoeverre de stof is overgekomen en of de lesdoelen zijn behaald. Het definitieve cijfer is het gemiddelde van het presentatiecijfer en het toetscijfer.

Hoe ziet deze lessenserie eruit?

Aangezien leerlingen doorgaans geen (goed) beeld hebben van de studie Nederlandse Taal en Cultuur op de universiteit en het aantal studenten dat zich voor deze studie aanmeldt daalt, start de lessenreeks (zie kader 2 voor een overzicht) met de vraag of leerlingen weten wat deze studie inhoudt. Een van de vier takken is historische letterkunde en de leerlingen worden in deze lessenreeks zelf studenten Nederlands! Leerlingen ontdekken aan de hand van de *Spaanschen Brabander* dat historische teksten ons iets vertellen over vroeger, maar dat ze ons ook tot nadenken kunnen zetten over het heden. Vervolgens wordt de opdracht uitgelegd en worden de thema's toegelicht en verdeeld. In de laatste vijftien minuten komt de Gouden Eeuw in vogelvucht aan bod. Leerlingen inventariseren de kennis die ze al hebben over de zeventiende eeuw via een digitale woordspin (met behulp van <www.mentimeter.com>). De docent vult deze kennis aan: Antwerpen is het handelscentrum, de Tachtigjarige Oorlog, de Val van Antwerpen, kennis en kapitaal naar Amsterdam, stapelmarkt, Oostzeehandel, VOC, WIC, regenten en rijke kooplieden hebben veel geld voor kunst en boeken, ontstaan boekenmarkt en literaire wereld, G.A. Bredero en zijn *Spaanschen Brabander*. De video *De wereld een speeltoneel* verduidelijkt de zeventiende-eeuwse literaire wereld. Deze is beschikbaar via de website <www.schooltv.nl>. Met deze informatie kunnen leerlingen het toneelstuk plaatsen in de historische context.

De tweede les start met een check over de vorige les, zodat er eventueel nog extra uitleg kan worden gegeven. Dan wordt er ingezoomd op het taalgebruik en het toneelstuk de *Spaanschen Brabander*. Op het digitale bord worden enkele regels uit het toneelstuk gepresenteerd om het 17e-eeuwse Nederlands te vergelijken met het hedendaagse Nederlands (zie kader 3). Hieruit blijkt dat er een andere spelling is, er sprake is van leenwoorden en dat het fonetisch is opgeschre-

Les 1: Introductie

Studie Nederlandse Taal en Cultuur wordt toegelicht. De eindopdracht wordt uitgelegd en er wordt een groepsindeling gemaakt. De Gouden Eeuw wordt in vogelvucht besproken: belangrijkste begrippen en gebeurtenissen worden toegelicht. Er wordt een beeld geschetst van de 17e-eeuwse boekenwereld.

Les 2: Introductie

Het taalgebruik in de zeventiende eeuw wordt besproken aan de hand van (vertaalde/aangepaste) fragmenten uit *Spaanschen Brabander*. De inhoud van het toneelstuk wordt besproken met behulp van fragmenten en een animatiefilmpje van De Alphaman (2016).

Les 3 en 4: Zelfstandig werken

Leerlingen krijgen twee lessen van 45 minuten de tijd om hun onderzoek in de klas uit te voeren.

Les 5 en 6: Presentaties

Leerlingen vertellen de bevindingen van hun onderzoekjes aan elkaar.

Les 7: Schriftelijke toets

Leerlingen maken de toets in 45 minuten.

Kader 2. Inhoud lessenserie

ven. Leerlingen bekijken deze regels met behulp van de werkvorm Denken–Delen–Uitwisselen (Ebbens & Ettekoven, 2013). Daarnaast lezen twee leerlingen (of de docent met een leerling) een stukje voor uit het boekje *Spaanse Brabander*: G.A. Bredero (Jansen, De Vos & Postma, 2017, p. 32). Deze uitgave behoudt in de vertaling het Amsterdamse en Brabantse dialect, waardoor het geschikt is om de dialecten in de *Spaanschen Brabander* te bespreken. Het tweede deel van de les bespreekt de inhoud van het toneelstuk. Allereerst wordt een animatiefilmpje getoond van De Alphaman (2016), een YouTube kanaal dat historische teksten op een komische manier samenvat. Zo hebben de leerlingen een globaal beeld van de inhoud. Vervolgens worden enkele fragmenten uit het toneelstuk gelezen, waarbij de leerlingen worden gewezen op de rolverdeling, rijm en andere toneelstukelementen.

In de derde en vierde les gaan leerlingen zelfstandig aan de slag met de secundaire literatuur en onderzoeksvragen. Hier neemt de docent een coachende rol aan. Hij/zij loopt rond, luistert om te controleren of alles goed gaat, biedt hulp waar nodig is en beantwoordt vragen.

Regel 5-9 in 17e-eeuws Nederlands (gesproken door Jerolimo)
O Kaserlaycke stadt Hantwerpen groot en rayck
Ick ghelooft nau dat de son bschaynt uwes gelayck
In aboundancy van sleyck, in schoonheit van landouwen
In Kracken triumphant, in devote Kloosters en modeste ghebouwen.

Regel 5-9 in hedendaags Nederlands (Adema, 1992)
O, keizerlijke stad Antwerpen, zo groot en rijk!
Volgens mij is geen stad op aarde aan u gelijk
Wat betreft de overvloed aan vruchtbare klei en prachtige landstreken,
De indrukwekkende kerken, vrome kloosters en statige gebouwen.

Kader 3. Vergelijking taalgebruik

De leerlingen presenteren in de vijfde en zesde les hun bevindingen. De presentatie mag circa tien minuten duren, plus drie minuten vragenronde en feedback geven. De leerlingen hebben tijdens de presentatie een actieve houding: ze maken aantekeningen en geven feedback aan de hand van een feedbackformulier, waarop gevraagd wordt of alles duidelijk is, wat goed ging en wat de volgende keer beter kan.

In de laatste les wordt de schriftelijke toets afgenomen. Van tevoren leveren leerlingen tien toetsvragen inclusief antwoorden aan bij de docent. Deze gaan over hun eigen thema en de kern van hun presentatie: het zeventiende-eeuwse toneel en taalgebruik, de bijzonderheden van de *Spaanschen Brabander*, de schrijver G.A. Bredero en de universele thema's van toen versus nu. Een docent ontvangt dan ongeveer zestig tot zeventig toetsvragen om te voorkomen dat leerlingen alle antwoorden uit hun hoofd leren. Deze toetsvragen worden gebruikt als inspiratie en aangepast, waarbij enerzijds de docent rekening houdt met de inhoud van de presentaties (de informatie moet immers wel aan bod zijn gekomen) en anderzijds alle thema's in de toets aan de orde moeten komen. De toets begint met simpele leervragen zoals: In welk gebouw en wanneer werd de *Spaanschen Brabander* voor het eerst opgevoerd? In welk genre is de *Spaanschen Brabander* te plaatsen en wat is het kenmerk van dit genre? Maar ook inzichtvragen worden gesteld: Leg de relatie uit tussen de Val van Antwerpen en de inhoud van de *Spaanschen Brabander*. Of: Waarom is de uitspraak 'Al ziet men de lui, men kent ze niet' van toepassing op Jerolimo? Andere vragen die de leerlingen

tot nadenken zetten, zijn essayachtige opdrachten: De problematiek van de zeventiende eeuw zien we nog steeds terug in de hedendaagse maatschappij – leg dit aan de hand van een voorbeeld uit. Of: Ben je het met de stelling 'Literatuur is een afspiegeling van de maatschappij' eens of oneens? Leg uit waarom wel of niet.

Evaluatie

Ten slotte is de lessenreeks geëvalueerd aan de hand van een digitaal evaluatieformulier (gemaakt op <www.socrative.com>). Op deze manier gaven leerlingen anoniem feedback op vragen als: Wat heb je geleerd van deze lessenreeks? Wat vond je van de combinatie van toetsing? Welke vaardigheden heb je tijdens deze lessenreeks kunnen inzetten? Ben je anders gaan denken over literatuurgeschiedenis, waarom? Hoe vond je het om een historische tekst vanuit een thema te onderzoeken?

De resultaten waren positief. De leerlingen (25) vonden deze lessenreeks leerzaam, ze konden veel van hun vaardigheden inzetten en de manier van toetsen vonden ze representatief. Een leerling schreef in deze evaluatie: 'Het chille aan deze lessenreeks was dat we mochten kiezen welk onderwerp we wilden. Op deze manier kon ik mij verdiepen in het vluchtelingenthema. Het was vernieuwend om een historische tekst zo te bekijken en door de verschillende werkvormen was het niet zo saai. Historische literatuur blijkt toch niet zo oninteressant als ik dacht. Misschien kom ik naar u toe voor mijn profielwerkstuk.'

De leerlingen gaven aan dat ze door de introductielessen het toneelstuk in de historische context konden plaatsen. Uit zowel de presentaties als de toets bleek dat leerlingen ook de vergelijking maakten tussen maatschappelijke problemen van toen en nu, en inzagen dat (historische) literatuur een afspiegeling is van de maatschappij. 't Kan verkeren. Ook literatuurgeschiedenis. ■

Voor vragen over deze lessenreeks kunt u contact opnemen met de auteur via <kil@regiuscollege.nl>.

LITERATUUR

Adema, H. (1992). *Spaansche Brabander: Tekst en vertaling* – G.A. Bredero. Leeuwarden: Taal en Tekenen.

De Alphaman. (2016, 3 mei). *Samenvatting Spaanschen Brabander* [Video]. Geraadpleegd via <https://www.youtube.com/watch?v=D1wXYG8V1d8>

Ebbens, S., & Ettekoven, S. (2013). *Effectief leren: Basisboek* (3e ed.). Groningen: Noordhoff.

Geljon, C. (1994). *Literatuur en leerling*. Bussum: Coutinho.

Jansen, J., Vos, M. de, & Postma, S. (2017). *Spaanse Brabander*: G.A. Bredero. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Schooltv. (2011, 15 december). *Literatuurgeschiedenis Gouden Eeuw: De wereld een speeltoneel* [Video]. Geraadpleegd via <https://schooltv.nl/video/literatuurgeschiedenis-gouden-eeuw-afl-5-de-wereld-een-speeltoneel>

films en series

ENGELS

The only living boy in New York

De net afgestudeerde talentvolle Thomas heeft een prima leven in New York. Zijn grote droom is het schrijven van een roman. Maar wanneer hij ontdekt dat zijn vader een affaire heeft met de bloedmooie Johanna, verandert zijn leven totaal. Hij wil zijn moeder beschermen, maar raakt ook gefascineerd door Johanna. Thomas wordt met raad en daad bijgestaan door een wat aparte buurman die hem ongevraagd adviseert over het leven en de liefde. Thomas raakt verliefd op Johanna en een onmogelijke affaire begint, waarna een onverwachte apotheose volgt. *The only living boy in New York* is een amusante film zonder echte diepgang, maar zeker geschikt voor een jong publiek en met prachtige beelden van New York.

The only living boy in New York – verkrijgbaar op dvd

Daphne

Daphne is 31 en woont in Londen. Haar drukke baan in een restaurant en hectische nachten met wisselende vrienden en minnaars zijn allemaal bedoeld om een sluimerende onrust bij haar weg te nemen. Een moeizame relatie met haar moeder en een grote bindingsangst zijn andere factoren die haar leven compliceren. Als zij getuige is van een bloederige steekpartij, wordt haar leven nog moeizamer. Langzaam begint ze in te zien dat drank, drugs en seks niet genoeg zijn om haar uit haar isolement te halen. Uiteindelijk komt zij hierdoor bij een psycholoog terecht die haar leven weer enigszins op de rails probeert te krijgen. *Daphne* is een aardige film, gekeurd voor 12 jaar en ouder, maar toch meer geschikt voor bovenbouwleerlingen.

Daphne – verkrijgbaar op dvd

Elvis & Nixon

Op 21 december 1970 stond de King of Rock 'n' Roll onaangekondigd op de stoep van het Witte Huis om de machtigste man ter wereld te ontmoeten: president Richard Nixon. Elvis is ervan overtuigd dat hij een belangrijke rol kan spelen in de strijd tegen drugs en wil een undercoverpositie bij de FBI krijgen. Zijn bekendheid is volgens hem geen probleem, hij kan zich goed vermommen. Nixons raadgevers zien een unieke kans om jonge Amerikanen voor zich te winnen. De legendarische ontmoeting van deze twee grootheden, die het prima met elkaar konden vinden, werd destijds vastgelegd en is nog altijd de meest opgevraagde foto van het Nationale Archief. *Elvis & Nixon* is een erg leuke film en zeker geschikt voor gebruik in de klas. De onvoorstelbare naïviteit (en vaak domheid) van beide mannen is aandoenlijk en zal ook bij jongere kijkers aanslaan.

Elvis & Nixon – verkrijgbaar op dvd

Richard Nixon en Elvis Presley, 1970. Foto: Ollie Atkins